

О. В. Гамова,
д. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів і
економіки міжнародного туризму, Запорізький національний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9752-6900

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.19.5

АНАЛІЗ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ НАФТИ

О. Hamova,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of International Economics, Natural Resources and Economics of International Tourism, Zaporizhzhia National University

ANALYSIS OF PRICING IN THE INTERNATIONAL OIL MARKET

У статті проведено дослідження формування пов'язаних із становленням та функціонуванням ринку нафти в світовому масштабі, виявлення особливостей його динаміки. Останнім часом разом зі змінами в геополітичному розміщенні сил у світі відбувається зміщення пріоритетів у зовнішній політиці провідних держав: у питаннях забезпечення національної безпеки усе більшого значення набувають економічні фактори. Зовнішня політика більшості держав спрямована на дострокове гарантоване забезпечення стійкого розвитку своїх економік стратегічними ресурсами, серед яких найбільше значення надається паливно-енергетичним ресурсам. Боротьба за володіння енергоресурсами, за право їхнього транспортування, за вплив на ринок енергоносіїв стала сьогодні найважливішим фактором реалізації інтересів держав світу, їхнього політичного поводження, базою політичних та економічних союзів і навіть джерелом міжнародних конфліктів. Україна вже включилася до цього процесу і відпрацьовує свою енергетичну політику з позицій відстоювання своїх національних інтересів у діалозі з основними "гравцями" на світовому енергетичному ринку та країнами-сусідами. В енергетичному секторі економіки України існує багато проблем, які повинні вирішуватись на міжнародному рівні (в силу значної енергетичної залежності країни) і навпаки, зовнішні стосунки країни впливають на можливість її забезпечення паливом та енергією. Відносини в сфері енергетики змінюються досить динамічно. У порівнянні із технічними та технологічними змінами майже миттєво проходить реформа власності, реструктуризація, корпоратизація; досить стрімко змінюються ціни на енергетичних ринках. З огляду на значення енергії для сучасної економіки, можна говорити про те, що трансформується вся енергетична карта світу. Про результати цього процесу на якусь перспективу говорити ще зарано, але енергетичний світ зовсім чітко стає багатополосним. Таким чином, ситуація в енергетичному секторі є досить складною. Тим більш потрібні виважені кроки щодо тактичних дій в енергетичній політиці (як внутрішній, так і зовнішній), а також особливо у визначенні стратегічних пріоритетів цієї політики.

The article examines the formation of related to the formation and functioning of the oil market worldwide, identifying the peculiarities of its dynamics. Recently, along with changes in the geopolitical location of forces in the world, there is a shift in priorities in the foreign policy of leading states: in matters of national security, economic factors are becoming increasingly important. The foreign policy of most countries is aimed at early guaranteed sustainable development of their economies with strategic resources, among which the greatest importance is given to fuel and energy resources. The struggle for ownership of energy resources, for the right to transport them, for the impact on the energy market has become today the most important factor in realizing the interests of the world, their political behavior, the basis of political and economic alliances and even the source of international conflicts. Ukraine has already joined this process and is working out its energy policy from the standpoint of defending its national interests in dialogue with the main "players" in the world energy market and neighboring countries. There are many problems in the energy sector of Ukraine's economy that need to be addressed at the international level (due to the country's significant energy dependence) and, conversely, the country's external relations affect its ability to supply fuel and energy. Relations in the energy sector are changing quite dynamically. In comparison with technical and technological changes, property reform, restructuring, and corporatization are taking place almost instantly; prices in energy markets are changing quite rapidly. Given the importance of energy for the modern economy, we can say that the whole energy map of the world is being transformed. It is too early to talk about the results of this process in the future, but the energy world is clearly becoming multipolar. Thus, the situation in the energy sector is quite complex. All the more so are balanced steps taken in tactical actions in energy policy (both internal and external), and especially in determining the strategic priorities of this policy.

*Ключові слова: міжнародний ринок, енергоресурси, нафта, ціна, паливно-енергетичний комплекс.
Key words: international market, energy resources, oil, price, fuel and energy complex.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За часів незалежності в Україні відбувалися досить значні зміни як економічні, так і політичні. Що стосується паливно-енергетичного комплексу, то його керівництво рідко коли затримувалось на посаді більше року, досить часто також змінювалось керівництво головних (та їх дочірніх) енергетичних компаній (НАК "Енергоатом", НАК "Нафтогаз України" й ін.) та пріоритети міжнародного співробітництва. Це не могло не позначитись на розвитку енергетичної галузі, а також на відносинах у сфері енергетики з іншими країнами. З іншого боку, енергетична галузь часто сама ставала заручницею зовнішніх політичних відносин України. Водночас на фоні позитивних прикладів у проведенні імпорто-експортної політики накопичилась значна кількість негативу, що потребує від нової влади більш виважених кроків та переходу від декларацій і демонстрації намірів, які мали місце при вирішенні багатьох проблем, до реальних дій, обґрунтованих як з економічної, так і з політичної точки зору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значна кількість науковців у своїх дослідженнях характеризують методологічні підходи до побудови системи оцінювання енергоресурсів на світовому ринку

[1—4]. Існують різноманітні підходи щодо інструментарію оцінювання енергетичних ресурсів [5]. Ринок нафти та газу з позиції глобалізації та діалектичного взаємозв'язку зі світовою економікою досліджували такі вчені: А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, О.І. Рогач [6] В.М. Геєць [7], А.С. Горбунова [8], О.В. Підчоса [9] та інші. Аналіз наукових публікацій дозволяє окреслити ряд питань і проблем, що потребують додаткового вивчення і вирішення. Зокрема, недостатньо уваги приділено аналізу світового енергоринку та особливостям ціноутворення на ринку нафти.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження та аналіз процесу ціноутворення на міжнародному ринку нафти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах посиленої глобальної нестабільності подальший розвиток інструментів управління паливно-енергетичними комплексами (ПЕК) потребує проведення конструктивного системного аналізу, дослідження. Паливно-енергетичні ресурси (ПЕР) — сукупність різних видів палива та енергії (продукція нафтопереробної, газової, вугільної, торф'яної та сланцевої промисловостей, електрична енергія атомних та

гідроелектричних станцій, а також місцеві види палива), якими володіє країна для забезпечення виробничих, побутових і експортних потреб. Зважаючи на абсолютну залежність господарства від ПЕР, є сенс розглядати питання ціноутворення на світовому енергоринку.

Важливу роль у ціноутворенні на сучасному світовому ринку нафти продовжує грати ОПЕК — Організація країн-експортерів нафти (Organization of Petroleum Exporting Countries, OPEC). Вона була створена 10 вересня 1960 р., коли в Багдаді зібралися представники п'яти найбільш багатих нафтовидобувних держав (Іраку, Ірану, Кувейту, Венесуели й Саудівської Аравії) і підписали договір про створення ОПЕК, метою якої є захист інтересів своїх членів в умовах постійно зростаючої конкуренції. В 1960 р. п'ять країн — організаторів ОПЕК забезпечували близько 80% світового експорту нафти. Сьогодні цей показник знизився до 60%, однак кількість країн-членів ОПЕК збільшилося, і в сумі всі вони концентрують 77% світових запасів нафти й забезпечують близько 40% нафтовидобутку. За минулі 40 років ця організація, безсумнівно, стала самим впливовим учасником на світовому нафтовому ринку, від рішення якої донині багато в чому залежить його кон'юнктура.

Відношення до ОПЕК з боку основних споживачів нафти — промислово розвинених країн протягом останніх сорока років змінювалося, причому кардинально. Спочатку на Заході до неї віднеслися скептично, настоєжено й навіть досить вороже. Адже формувалася ця організація в період бурхливих змін у світовій економічній системі, у часи розпаду колоніальних систем, переходу контролю над найважливішими джерелами стратегічної сировини від міжнародних нафтових монополій до національних урядів і компаній. Авторитет ОПЕК істотно зміцнів, насамперед у боротьбі з горезвісними "сімома сестрами", що входили в Міжнародний нафтовий картель.

У Радянському Союзі в 60-і роки відношення до ОПЕК була споконвічно прихильне — організація служила реальною протидією нафтовим монополіям "імперіалістів" в умовах активізації боротьби країн, що розвиваються, за національну незалежність. Радянські лідери тоді вважали, що якби не якесь гальмо в особі "реакційних монархічних режимів" ряду близькосхідних держав, то країни-члени ОПЕК взагалі могли б піти чи ледве не по соціалістичному шляху. Цього, як показало майбутнє, не відбулося. Уперше ОПЕК була винесена на вершину світової політики в ході першої енергетичної кризи 1973—74 рр. Ця криза спалахнула в результаті нафтового ембарго, що ввели нафтовидобувні арабські країни проти західних країн-союзників Ізраїлю, і ОПЕК цю акцію активно підтримала. Тоді світові ціни зробили різкий троєкратний стрибок і вивели світовий ринок нафти на новий етап свого розвитку.

ОПЕК швидко завоювала авторитет, і в перші 20 років її існування обидва протидіючих у той час політичні табори, на які тоді чітко був розділений світ, не відмовлялись від зусиль по залученню цієї організації як політичного союзника. Насправді ОПЕК створювалася передусім не як політичний союз, а як міжнародна товарна організація, покликана дотримувати еко-

номічні інтереси своїх членів, що чітко записано в її Уставі. Там же позначено, що ціль організації — координатії й уніфікації нафтової політики учасників, для того щоб щонайкраще сприяти стабільності цін на світовому ринку.

Ще в 60-х роках почалася трансформація світового нафтового ринку, перехід від старої класичної монополістичної структури до сучасної вільної системи. Закінчилася ця еволюція тільки до середини 80-х років. Перехід привів не просто до нестабільності — він супроводжувався серйозними кризовими потрясіннями, які зачепили й ОПЕК. У грудні 1985 р. світова ціна на нафту була близько 28 дол. за барель, а через півроку, у середині 1986 р., вона впала до 8 дол.

Настільки різкий обвал світових цін спонукав ОПЕК провести серйозну реорганізацію й відмовитися від колишньої схеми, коли її члени продавали стільки нафти, скільки могли виробити, почали проводити балансування попиту та пропозиції на ринку, чим займалася практично одна Саудівська Аравія. З вересня 1986 р. ОПЕК повернулася до практики обмеження власного нафтовидобутку шляхом твердого встановлення квот для кожного її члена. Правда, як показала практика, далеко не завжди країни-члени ОПЕК цих квот строго дотримувалися. Тоді ж ОПЕК проголосила свій намір домагатися стабілізації цін на рівні 20—22 дол. за барель.

Певною мірою ОПЕК, приймаючи те або інше рішення про регулювання рівня видобутку, насправді лише намічає бажаний напрямок для руху світових цін, тоді як численні гравці на фінансових ринках, насамперед ті, кого відносять до розряду "спекулянтів", активно сприяють і використовують для своєї вигоди коливання ціни на нафту, тим самим серйозно спотворюючи ефект, на який були розраховані заходи ОПЕК.

У грудні 1985 р. Саудівська Аравія була змушена відмовитися від ролі замикаючого постачальника. Країни ОПЕК проголосили відхід від політики прямої підтримки високих цін на нафту шляхом обмеження видобутку, перемінивши її курсом на відновлення "справедливої" частки країн ОПЕК на ринку нафти. Протягом першого півріччя 1986 року близькосхідні країни ОПЕК різко збільшили видобуток. В умовах наростаючого надлишку пропозиції боротьба країн ОПЕК за збільшення своєї частки на ринку вилилася в "війну цін" і привела до їхнього подальшого обвалу в 1986 р.

У наступні рік-два відбулася в якійсь мірі "технічна корекція" цін і, як відзначалося вище, протягом десятиліття 1988—1998 р. (за винятком короткого періоду "Війни в Затоці") більша частина цінкових коливань відбувалася у відносно помірному діапазоні 15—21 дол./барр.

Світовий ринок нафти загалом характеризується високим ступенем концентрації й монополізації: на частку 24-х найбільших нафтових компаній в останні роки доводиться близько 61% світового видобутку й 45% — переробки нафти. Цей факт не випадковий: гігантські компанії в нафтовидобутку й нафтопереробці не тільки історична спадщина. Не менш важливо також те, що найбільші компанії мають незрівнянно більше можливостей для здійснення необхідних великомасштабних капіталовкладень, фінансуючи їх як за рахунок власних

коштів, так і за рахунок залученого капіталу. Можна стверджувати, що сама специфіка нафтовидобутку жадає від компаній укрупнення (яке, до речі, можна спостерігати у світі злиттів, що відбувалися в останнє десятиліття, і поглинань), оскільки в протилежному випадку, внаслідок відсутності можливості здійснення великих капіталовкладень, такі компанії не в змозі розширювати свій бізнес (освоювати нові родовища, модернізувати інфраструктуру й т.д.)

Було отримано міжнародні кредити для модернізації та будівництва нових енергетичних об'єктів України, хоча цих коштів явно замало для відновлення застарілих основних фондів енергетики України. Серед головних проєктів останнього часу можна назвати такі: будівництво газопроводу Богородчани-Ужгород (кредит "Deutsche Bank"), реабілітація ГЕС України (кредит Світового банку ~ \$100 млн); розвиток ліній електропередач (кредит Світового банку ~ \$85 млн); підвищення безпеки і модернізація АЕС (кредит ЄБРР і "Євроатому" ~ \$125 млн) [9].

Водночас на фоні позитивних прикладів у проведенні імпортно-експортної політики накопичилась значна кількість негативу, що потребує від нової влади більш виважених кроків та переходу від декларацій і демонстрації намірів, які мали місце при вирішенні багатьох проблем, до реальних дій, обґрунтованих як з економічної, так і з політичної точки зору

Так, наприклад, після того як був успішно розгорнутий і популяризований проєкт Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (ЕАНТК) з його першою фазою — нафтопроводом Одеса-Броди і який був сприйнятий у світі як важлива складова енергетичної безпеки України, ЄС та ряду інших країн, подальші дії старої влади були непослідовними, а нової, крім заяв щодо намірів, теж далі до практичної реалізації не дійшли. У результаті сьогодні нафтопровід функціонує (як відзначалося) не за основним призначенням і не ефективно та знаходиться під загрозою втрати своєї значимості й пріоритету щодо доставки каспійської нафти до Європи.

За останній час погіршилися обставини у вітчизняній нафтопереробці. Істотне підвищення світової ціни на нафту призвело до зростання цін на нафту і нафтопродукти в Україні. Це викликало різку реакцію з боку держави [10].

Власники НПЗ (вони ж постачальники нафти) вимушені були переглядати свої плани по завантаженню підприємств, змінювати плани щодо модернізації заводів і щодо інвестиційної політики. Такі непередбачені ускладнення, звичайно ж, вплинули на ринок. Почалося критичне скорочення обсягів постачання нафти на українські НПЗ. Для виправлення становища внутрішній ринок був насичений імпортом, який став виконувати значну роль на ринку нафтопродуктів. Більшість вітчизняних нафтопереробних заводів, не витримавши конкуренції з імпортом, знизили або припинили виробництво, зокрема, для проведення модернізації [11].

Таким чином, серед головних проблем у сфері зовнішньої енергетичної політики, які накопичилися останнім часом і потребують вирішення, є такі: проблеми ціни і обсягів у сфері імпорту й транзиту газу та нафти;

диверсифікація джерел та шляхів постачання енергоносіїв (нафти, газу, ядерного палива); питання форми власності та вибору стратегічних власників при функціонуванні стратегічних об'єктів енергетики; гарантоване та достатнє постачання нафти на українські НПЗ; модернізація НПЗ для підвищення якості нафтопереробки та оптимізація цін на пальне; розширення експортних можливостей та експорту електроенергії. Що стосується імпортно-експортної політики, то, на наш погляд, можна виділити такі заявлені пріоритети: курс на зниження енергетичної залежності, в тому числі розширення видобутку та використання власних енергоресурсів, великомасштабне впровадження енергозбереження, пошук нових можливостей диверсифікації постачання нафти та газу.

Поступово формується двостороння і багатостороння енергетична дипломатія. Її цілі — знаходити баланс інтересів різних країн, домагатися подальшого розвитку виробництва енергоресурсів, створення надійних сучасних систем їхнього транспортування при дотриманні екологічних стандартів.

ВИСНОВКИ

Необхідні рішучі та конструктивні дії державної влади щодо вирішення невідкладних проблем зовнішньої (та пов'язаної з нею внутрішньої) енергетичної політики країни. Необхідно продовжити міжнародне кредитування енергетичних проєктів. Головним при цьому повинні бути вигідні умови отримання кредитів, цільове й ефективне їх використання та не допущення втрати Україною своїх стратегічних об'єктів (у разі їх застави під кредит). При ухваленні стратегічно важливих рішень, які впливають на рівень енергетичної та національної безпеки України, необхідно запобігати втручання іноземних держав або іноземних приватних компаній, що лобіюють свої інтереси.

Розвиток багатосторонніх відносин України з ЄС в енергетичній сфері, особливо щодо транспортування енергоносіїв, повинно мати стратегічний довгостроковий і більш прагматичний характер. Україна повинна розвивати свої міжнародні енергетичні відносини по таким головним напрямом: пошук балансу політичних і економічних інтересів у сфері диверсифікації джерел постачання і шляхів транспортування нафти і газу; профілактика (або протидія) можливих негативних наслідків від дій (або намірів) інших країн, що суперечать національним інтересам України (наприклад, обхідні маршрути енергопостачання); розширення коопераційного співробітництва українських компаній з європейськими компаніями; участь у розробці та реалізації довгострокової стратегії енергозабезпечення у Євразії.

Література:

1. Кільницький О. Конкурентний енергоринок: чого чекати промисловим споживачам. URL: <https://mind.ua/publications/2019031-konkurentnijenergoringok-chogo-chekati-promislovim-spozhyvacham>
2. Майстро С.В., Волошин О.Л. Концептуальні засади стратегії державного регулювання та перспективи розвитку альтернативної енергетики в Україні. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. 2015. Вип. 3 (50). — С. 133—140.

3. Шидловський А.К. Енергетичні ресурси та потоки. Київ: УЕЗ, 2003. 327 с.

4. Енергетика: історія, сучасність і майбутнє. Електроенергетика та охорона навколишнього середовища. Функціонування енергетики в сучасному світі. URL: <http://energetika.in.ua/ua/books/book>

5. Шевцов А.І. Енергетична безпека України. Стратегія та механізми забезпечення. Дніпропетровськ: Пороги, 2002. 237 с.

6. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Рогач О.І. та ін. Світова економіка. Київ: Либідь, 2007.

7. Геєць В.М., Панченко Є.Г., Лібанова Е.М. та ін. Перехідна економіка. Київ: Вища школа, 2003.

8. Горбунова А.С. Особенности механизмов ценообразования на международных рынках природного газа. URL: http://www.science_education.ru/ru/article/

9. Підчоса О.В. Формування сучасної світової нафтогазової галузі. URL: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/4303/%D1%81%D1%82%D1%80.157.pdf?sequence=1>

10. Зеркалов Д.В. Энергетическая безопасность: монография. К.: Основа, 2012. 920 с.

11. Потрійна енергетична залежність України. — Інформаційно-аналітичний ресурс "Енергетичний ринок". 26.11.2014 р. URL: <http://energy-market.com.ua/enerhetychnyy-rynok/novyny/analitika/potriyna-enerhetychna-zalezhnist-ukrayiny/>

12. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html

References:

1. Kilnytskyi, O. (2019), "Competitive energy market: what to expect for industrial consumers", available at: <https://mind.ua/publications/20195031-konkurentnij-energorinok-chogo-chekati-promislovim-spozhyvacham> (Accessed 10 April 2021).

2. Maistro. S. V. and Voloshyn, O. L. (2015), "Conceptual bases of strategy of state regulation and prospects of development of alternative energy in Ukraine", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3 (50), pp. 133—140.

3. Shydlovskij, A.K. (2003), *Enerhetychni resursy ta potoky* [Energy resources and flows], UEZ, Kyiv, Ukraine.

4. energetika.in.ua (2021), "Power engineering: history, present and future. Electricity and environmental protection. Operation of energy in the modern world", available at: <http://energetika.in.ua/ua/books/book-5> (accessed 2 April, 2021).

5. Shevtsov, A.I. (2002), *Energetichna bezpeka Ukraini. Strategiya ta mekhanizmi zabezpechennya* [Energy Security of Ukraine. Strategy and security mechanisms], Porohy, Dnipropetrovsk. Ukraine.

6. Philipenko, A.S. Budkin, V.S. and Rogatch, O.I. (2007), *Svitova ekonomika* [World economy], Libid, Kiyiv, Ukraine.

7. Geetz, V. M. Pantchenko, E.G. and Libanova, E.M. (2003), *Perekhidna ekonomika* [Transitiv economic], VishaShkola, Kiyiv, Ukraine.

8. Gorbunova, A.S. (2015), "Features of mechanism of market price formation on the international markets of natural gas", available at: http://www.science_education.ru/ru/article/ (Accessed 30 March 2021).

9. Pidtchossa, O.V. (2015), "Formation of the modern world oil and gas industry", available at: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/4303/%D1%81%D1%82%D1%80.157.pdf?sequence=1> Accessed 3 March 2021.

10. Zerkalov, D.V. (2012), *Energeticheskaya bezopasnost* [Energy security], Osнова, Kyiv, Ukraine.

11. Energy Market (2014), "Triple energy dependence of Ukraine", available at: <http://energy-market.com.ua/enerhetychnyy-rynok/novyny/analitika/potriyna-enerhetychna-zalezhnist-ukrayiny/> (Accessed 2 March, 2021).

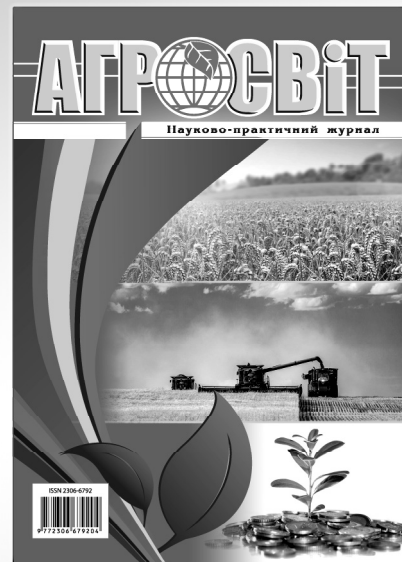
12. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (Accessed 1 March, 2021).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292